

Fekete János

MUSIS ET VIRTUTIBUS

A 200 éves székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium tanítási-nevelési törekvései.

*"Jövönk a múlton épül és az emlékezeten. Ha megfe-
ledkeznénk erről, nem lennénk méltók a jövőre."*

Sándor János

Miután az unitáriusok homoródalmási zsinatán, 1793. július 10-én kimondták, hogy a "székelykeresztúri tkts. unitaria egyházban minél hamarább egy olyan gymnasium állíttassék fel, melyben az ifjúság avagy csak rhétoricáig taníttathassék", megkezdődött egy közel száz évig tartó építő munka a Székelyföld összefogásával. Jöttek a szekerek építőanyaggal, élelemmel, a tehetőbbek pénzt adtak, mindenki hozzá akart járulni a keresztúri iskola felépítéséhez, mert a székelység a tudomány által akart gazdagabb lenni, fennmaradni. Ez a nép megtanulta, hogy csak saját erejére, de senki kegyére nem számíthat.

A gimnázium első rektor-professzora Szabó Sámuel, az első épület felállítása mindenének alakja, az 1795. február 4-én Lázár István püspöknek írt levelében - külföldi tanulmányait befejezve - ezt írja: "Ott találom fel a professzori dicsőséget, ahol tanítói kötelességemet híven és hasznosan teljesíthetem". Utódainak élete és munkássága tanúsítja, hogy nevelői hitvallásnak tekintették az iskola első rektorának ezt a kijelentését.

Letöröljük a port a megsárgult lapokról és briliánsként ragyognak fel a sorokból a szellemi kincsek, az elődök pedagógiai hagyatéakai. Ezen sorok mindenike igazolja, hogy ez a gimnázium a legtökéletesebben igyekezett eleget tenni az iskolát alapító székely társadalom elvárásainak, még a legmostohább idősza-
kokban is. Őles falai között a jelszó mindig az volt: "MUSIS ET VIRTUTIBUS" - vagyis: egy véka tudomány mellé egy köből erkölcs.

Ennek a hagyatéknek értékét, időszerűségét két évszázad alatt se kezdte ki az idő vasfoga, ma is követhető "tanítási-nevelési törekvések"-nek tekinthetők. Tallózva az okiratok között, könnyen megállapítható, hogy mennyire korszerű oktatási és nevelési szemléletet hirdettek elődeink már a múlt században, különösen, ha figyelemmel követjük az akkori kor európai nevelési törekvéseit.

1871-ben jelent meg Svájcban egy füzet "Ein neues Schulgesetz" címen, amely a tanintézetek reformálását célzó törvényjavaslatot taglalja. Az iskolák szerepét, a nevelés fontosságát tárgyalva kijelenti: "az 1870-71-iki háború [porosz-francia] kitörölhetetlen lángbetűkkel véste a történelem érc táblájára ezt a mondatot: csak az egész népnek egyetemes szellemi műveltsége képesíti azt, az anyagi, társadalmi és vallási tekintetben a kifejlődésre, az ad neki előnyt a legkülönbözőbb küzdelmekben, az mozdítja elő hatalmi állását és az biztosítja boldogságát." A továbbiakban a német győzelmek sorozatát az ország egyesítéséért folyó háborúban a német nemzet értelmi fejlettségével hozza összefüggésbe; a franciák vereségéről azt írja: az a hiányos népiskolának és népnevelésnek volt

logikai következménye. Még ha állításai túlzottak és elfogultak is, kitűnik vitathatatlanul a nevelésnek, iskolának tulajdonított hatalmas sorsformáló erő. Ekkor terjednek el dr. Th. Scherr és Pestalozzi nevelési elvei: "aki maga belsőleg és külsőleg nem szabad, az nem képes másokat a szabadságra nevelni" (Th. Scherr); "önállóságra nevelni a fiatalokat; a nevelő ébressze fel a tanulóban a szeretetet az ismeretszerzés iránt; előbb a példák, azután a tanítás" (Pestalozzi); nem a pusztá elméletet kell a növendékeknek betanítani, hanem az életre kell a figyelmüket fordítani; betartani az ismeretszerzésben a fokozatosság elvét; a gyermek - a leendő felnőtt - szükségleteihez kell alkalmazni az egész nevelési rendszert, nem fordítva; a jóra, szépre szoktatni a tanulókat, ápolni bennük az igazság, szeretet, becsületérzést; nem kell elhanyagolni a testi nevelést sem; megismertetni a tanulóval a természetet, „mert a természet titkos képírása az ember belső világának.

A székelykeresztúri gimnázium nevelői a kor haladó nevelési elveit hirdették, munkájukban ezek vezérelték őket, és sok vonatkozásban nem csak mesteri tökélyvel valósították meg, de gyakran még túl is haladták koruk szellemét.

Az iskolaépítés első szakaszára utalva - amikor 1804-ig felépült "népi összefogással, kaláka munkával, vesszőből, sárból és veritékből" a gimnázium első épülete és mellette az igazgatói lakás - Nagyajtai Kovács István történész, az iskola volt növendéke, a gimnáziumról 1869. szeptember 27-én írt tanulmányában az épületek elhelyezésének nevelési funkcionalitását is kiemeli: "Udvara a tanári laknak és tanodának ugyan azon egy volt, minden elkülönítés nélkül s eléggé tágas... Ily helyzetét a tanodának most is csak helyeselni tudom, mert a tanár magasabban levő ablakaiból és tornáczából az egész tanodát láthatta. Így az ifjúság udvaron jártát, magaviseletét figyelemmel kísérhette. S ami nevezetes: senki a tanodából ki nem mehetett és oda be sem jöhetett anélkül, hogy a tanár észre ne vehesse vagy láthassa. Miknél fogva az összes tanuló ifjúság felvigyázat alá esett, mihelyt valamelyikök kilépett illetve szobájából." ¹ Az iskolaalapító Szabó Sámuel 1813-ban eltávozik Keresztúrról, és N. Kovács Istvánt idézve: "A gimnasiunmi ifjúsághoz búcsú beszédet nem tartott, de hagyott hátra egy sokat jelentő jelmondatot: »Vitae, non Scholae descendum; gyakorlati élet számára, nem az oskolára kell tanulni.« Ezt lehetvén olvasni a tanoda cserfa kapuja felett, melyet ő vésetett oda fel." ²

Pap Mózes igazgató az iskola feladatáról így vélekedett az 1908. április 11-én Tordán tartott előadásában: "Bármely munka végzésénél a céllal és munkáságunk tárgya természetével, mineműségével kell, hogy tisztába legyünk. Ezt tegye a tanár is. Feladatául ismerje egyfelől tanítványa értelmi kiművelését, másfelől erkölcsi érzete nevelését. E két iránynak megfelelően vegye munkába a tanuló értelmét, esztét és szívét, ez utóbbit még inkább, mert ebből kell kifejtetni a benne lappangó azon érzelmeket, vágyakat, hajlamokat, szenvedélyeket és akaratot, amik a jellemet alkotják és az embert igazi emberré teszik.

Igyekezék továbbá kiismerni a tanuló természetét, hajlamait és öröklött lelkületét. E munkája szerfelett nehéz, mert csaknem mindenik tanítványa értelme és szíve megnyilatkozásai, képzetei, gondolatai és érzelmei a szülői háznak, a szülők értelmi fokának, műveltségének és a népiskola szellemének megfelelően különböző természetűek. Azután a lehetőségig hozza összhangba azokat. Ezt óvatosan tegye, a helyes irányú nevelés céljának megfelelően igyekezék azokat átalakítani, nem pedig egy mindenikre alkalmas eljárás keresésével elnyomni...

Az iskola legyen folytatása a családi otthonnak. Tegye azt egy második otthonná a tanár az ő szeretete méltóságával, hogy lássa a tanuló tanáraiban szülői helyettesít...tanulótársaiban pedig megannyi testvérét...A tanár ereszkedjék le tanítványaihoz,...szegődjék munkatársává, érdeklődjék ügyei iránt...

Az iskola ma már nem lehet a tanulók börtöne és gyötrelmeik színhelye és a tanár nem lehet e gyötrelmek előidézője és e börtön őre. A szívnek az iskolában nagy szerepe van. A tanuló ismereteit legkönnyebben a szíven át szerzi meg. A tanár tehát

csak úgy lehet hivatásos nevelő, ha szívét is bele viszi a tanításba és az észnek szánt kemény munkát a rokonszenv melegével könnyíti és édesíti. A szóbeli tanítás éppen arra való, hogy ami a könyvekben hideg, nehéz és eltasztó, azt a tanár tegye vonzóvá és könnyűvé...A szeretet követelménye az is, hogy a tanár sokat adjon a gyöngéd lelkű, ártatlan szívű, jó érzésű tanulókra még azon esetben is, ha a tanulásban gyengébbek; többet érnek ezek a jó eszű, de ingatag jellemű, erkölcstelen tanulóknál." ³

Az 1908-1909-es tanév évzáró ünnepélyén tartott beszédében Pap igazgató értékes tanácsokat ad a tanulóknak: "Mindenek előtt tanuljatok meg tanulni. A tanulni tudásnak kellékei vannak. Naponként szerzett ismereteiteket folytonos gyakorlással igyekezzetek megerősíteni, állandósítani, azokat tudjátok újjakkal gyarapítani. Tanuljatok szorgalmasan, szívesen és jó kedvvel, nem az iskolának, hanem magatoknak és az életnek tanultok. A tanulásban a felületességet, a hézagot kerüljétek. Úgy fűződnek egymáshoz az egyes tárgyak részei, mint a láncszemek, ha lelkiismeretlen munkát végeztek...a tudás fonala megszakad. Nagy nehézségre találtok. Előáll az értelmetlenség. Szajkó módra lesztek kénytelenek tanulni. Így pedig csak ideig-óráig szóhalmazra, nem tudásra tesztek szert. Az eredménytelenség, melyhez így saját hibátokból juttok, elveszi kedvetekeket...mindenik tárgy iránt közönyösek lesztek. Itt még nem álltok meg, a hanyatlás útján tovább mentek...végül elfásultok, elbuktok...a középiskolából távoznotok kell, másfelé kell menjetek szerencsét próbálni. Ezekből még igen könnyen az a baj is származhatik, hogy más pályán sem fogjátok szeretni a munkát, mert aki a könnyelműség, a tétienség útjára lépett, az nagyon nehezen tud erről jó útra térni." ⁴

Az egyes tantárgyak fontosságáról, szerepéről is olvashatunk véleményt: "A nemzeti nyelvnek csodatevő ereje van. Ezen jut kifejezésre egyesnek és nemzetnek öröme, bánata. A szó hatalmával egész nemzeteket lehet felrázni a tétlenségből és minden téren, társadalmi, nemzeti életben bámulatos eredményeket lehet elérni...Nyelvében él a nemzet. Légy tehát intézetünkben édes anyanyelvünknek lelkes mestere, ismertesd meg tanítványaiddal annak nagyságát, a benne rejlő nagy nemzeti erőt...Tanítványaidat...építsd nyelvben, erősítsd jellemben, igazi, izzó hazafiságban" -, hangzott az igazgató tanácsa a magyar-latin szakos tanár beiktatása alkalmával 1911. május 14-én. A továbbiakban Pap Mózes így folytatta beszédét: "A nyelvet is lelkesedéssel tanítsd, nyitsd fel vele a régi római nagyságot, mutass rá az emberi nagyságra, a jellem, az igazi hazafiság örök klasszikus példáira. Tartozzál mindig azok közé, akik a középiskola tudományos színvonalát féltik. Minél több eszközt adjunk tanítványaink kezébe, az életben aztán válogassanak belőlük." ⁵

Nagy Lajos tanár 1911-ben a rajztanítás fontosságáról így vélekedett: "A rajz nem öncél. A rajzolás mindig eszköz...Mint eszköz alkalmas arra, hogy magunkat másokkal megértessük...Megérteni valamely ismeretlen szerkezetű dolgot is, a figyelmet folyton rögzítő rajzolás során lehet. Egy falevél alakja, egy táj fekvése, egy gép, egy épület tectonikája csak addig érthetetlen, míg le nem rajzoltuk...Alkalmas a rajzolás a kedély fölvillanyozására is...Vagy nem fölemelő hatású-e a festészet legtöbb nagy alkotása? Van-e hazafias szív, mely a Munkácsi »Honfoglalás«-aelőtt nem forr hevesebben; ...Madarász 'Hunyadi László a ravatalon'-ja gyermekkori emlékeim között soha nem mosódó erővel irányítja most is teljes ellenszenvemet a Hunyadiak »gyilkosai« ellen." ⁶

Változatos módszerek, eljárások bevezetését javasolja Pap igazgató az 1913/14-es tanévben: "A kötelező olvasmányaikban is irányítani kell őket, hiszen ezek ma már nem a tanulók szórakoztatására valók, hanem a tanítás támogatása szolgálatában kell, hogy álljanak, annak kiegészítő részei kell, hogy legyenek, mert az ismeretek, a tananyagok megszorodásával lépést tart és mindinkább igaz marad az a felfogás, hogy a leckeórákon mindent megtanulni nem lehet. Szolgálják az önképzőkörök is a szakismeretek gyarapítását...Továbbá be kell vezetni a labora-

tóriumai órákat és ezeken végzett kísérleteket...A rendkívüli tárgyak gondosabb felkarolása szintén egy jó alkalom az életismeretek szaporítására." ⁷

"Keresve keresse a tanár az alkalmat a leckeórákon kívül is tanítványával való érintkezésre. Alkalmasak erre a más célból [is] tett tanulmányi kirándulások" ⁸ - olvassuk az igazgató 1908. április 11-én Tordán tartott előadásában. És mintha erre a felhívásra válaszolna dr. Szolga Ferenc, a gimnázium nagyevű természetrajz tanára. Három éven át gyűjtötték a pénzt különböző rendezvények szervezésével egy Budapest-Balaton-Fiume útvonalú tanulmányi kiránduláshoz. A kirándulás nem egy-két szaktanár ügye volt csak, hanem az iskolai oktató-nevelő munka egy fontos láncszemének tekintette a gimnázium vezetősége. Ezt igazolja az, hogy a két kísérő tanárt - Dr. Szolga Ferenc, Péter Lajos - igazgatósági javaslatra az Egyházi Képviselő Tanács bízta meg. A kísérő tanárok a 26 résztvevőnek tájékoztató előadásokat tartottak és utána indultak útnak 1911. május 27-én. ⁹

A sokoldalú képzésről, annak fontosságáról így vélekedett évi jelentésében Gálfalvi Samu igazgató 1932-ben: "Vajon ártott-e és árt-e az Amerikából hozzánk átjövő lelkészek reputációjának az, hogy az egyik képzett technikus és sofőr, a másik talán ügyes műasztalos vagy elektrotechnikus és így tovább. Nálunk is éppen, mint Amerikában, minden intellektuel pályán működő egyénnek értenie kellene valamely mesterséghez is, mert így sokkal nyugodtabb és függetlenebb lehetne, s a társadalmi konszolidáció megvalósítását is sokkal eredményesebben szolgálhatná." ¹⁰

Az iskolák előtt álló feladatok-elvárások teljesítése megfelelő felkészültséggel rendelkező pedagógus-egyénségeket követel. A tanárképzés feladatait így fogalmazta meg Pap Mózes igazgató: "A jövő tanármenzédéket a mainál több oldalúan kell nevelni, hogy bírjon több oldalú ismerettel, aeszतिकai ismeretie éppen bővebben legyenek...olyan tanármenzédéket kell nevelni, mely ne csak tudjon, hanem művész legyen ismeretie közlésében, bírjon minél több gyakorlati ismerettel." ¹¹ Tömören fogalmazza meg tanári székfoglaló beszédében 1907. október 5-én Gálfalvi Samu a magyar nevelők feladatát: "A magyar nevelőnek nem tömeget, hanem öntudatos, önérzetes, magát kormányozni tudó szabad egyéneket kell nevelni..." ¹²

Féltik az igazgatók a középiskolát az új irányzatok esetleges "ártalmaitól", de nem ellenzik a reformokat.

Amikor az Egyházi Főtanács 1899/3. számú határozatával megszünteti az 1813-tól létező seniori rendszert, Sándor János igazgató így ír "A gimnasium 1899/1900-évi története" című értékelőjében: "Hogymár az új rendszer eredményesebb lesz-e? annak taglalásába most nem bocsátkozunk. A különböző idők kívánalmái állítják fel a mérleget! Azon fog aztán kitűnni, hogy emelkedés vagy esés lesz-e? A régi mérleg azt mutatja, hogy akkor kevesebbet tanítottak, de többet tanultak, alaposabbak voltak; az erkölcsben szilárdabbak, a munkában fáradhatatlanabbak, kitartóbbak; a tisztességben, szerénységben kitűnőbbek; a nagyok, az érdemesek iránt figyelmesebbek. Isten félelmében előljártak. Hogy az új mérleg, melyet a megújult idők állítanak fel, mit mutat a jövőben, erősebbnek, gazdagabbnak, egészségesebbnek tünietie-e fel nemzetünket az elődökkel szemben, azokat majd mások mondják el." ¹³

Szakértelem, felelősségtudat, a középiskolák sorsa iránti aggodalom csendül ki Pap Mózesnek az unitárius tanárok értekezletén 1911. május 13-án, a reformjavaslatokkal kapcsolatosan tartott előadásából, és értékes tanácsokat is ad: "A középiskola tudományos színvonalát meg kell védelmeznünk. Ma, amikor a középiskolai túlterheltséget annyit hangoztatják, ne halmozzuk össze a tantárgyakat, a középiskolai szakirány túlhajtásától óvakodjunk... A túlterhelést leginkább úgy kerüljük el, ha a fősúlyt nem a tananyagbeli mennyiségre, hanem a minőségre fektetjük, csak a szükségeseket tanítjuk meg. Keveset és jól tanítsunk." ¹⁴ A továbbiakban hangoztatja, hogy szükséges a vizsgák - különösen az érettségi - megszervezésének módosítása, de eltörlését semmiképpen sem helyesli. Mintha érezte volna, hogy a hozzá nem értő irányítás tönkre fogja tenni a középiskolát. "A

középiskolai oktatást szakemberek irányítsák. Útját igyekezzünk állni, hogy annak ügyeire a laikus emberek döntő befolyást gyakoroljanak." ¹⁵ A régi és az új viszonyának elemzésére visszatér Pap igazgató a gimnázium új épületének építése során, a régi iskolaépület - melynek felemelése 1805-1876 között az egész Székelyföldet mozgósította és egy kis nép nagy küzdelmét jelentette azért, hogy önerejéből egy új "tanodát" emeljen: *"A múltat visszaszárni nem akarom, de annak tisztas tradícióit megbecsülöm, azokhoz ragaszkodom, azokat szeretem magammal vinni életem egész folyamán. Egészségesebb dolognak tartom a jelent a múlthoz kötni, a jövőt a múlton és a jelenen építeni föl. Csak javunkra válik, hogyha a múlt időkben jóknak, beválóknak bizonyult elveket, igazságokat, szokásokat oktatásban, nevelésben, viselkedésben, életmódunkban, életrendünkben folyton fönntartjuk, azokat követjük, gyakoroljuk, érvényre juttatjuk. A lassú és a folyamatos haladás mindig, mindenben célravezetőbb, mint a múlttal teljes szakítás, annak eldobása, azzal való teljes leszámolás és mindenben új eszméknek, az új irányzatoknak, a túlmodernizmusnak feltétlen, meggondolás nélkül való behódolás."* ¹⁶

A reformok szükségességéről - egy év múlva - így ír: *"Oktatásügyünknek is folyton fejlődnie, a korral haladni kell. Középiskolai oktatásunk törvényeit, rendszerét, tantervét sem lehetett...hosszú időre megállapítani a múltban sem és nem lehet a jövőben sem. Új célok, új irányzatok, új életviszonyok, új társadalmi kérdések napirendre kerülése, a tudományos téren elért újabb, még újabb vívmányok, a tananyag felszaporodása föltétlenül megkövetelik oktatásügyünk fejlődését, szerintük való átalakulását...Nem rombolásról, hanem kiépítésről lehet szó...Ha valahol, akkor az oktatásügy terén is a tisztas tradíciók kíméletet parancsolnak. Középiskolánkban pedig számos régi tradíciója van, melyek folyton áldáshozók voltak. E tradíciók a reform keresztülvitelénél megkímélendők."*

Az életviszonyok nagyon átalakultak, a megélhetés a réginél sokkal többoldalú ismeretet igényel a melegtől. Ma nem az erő, hanem az ész uralja a világot. A természettudományok meglepésszerű hódításai nagyon átalakították az emberek életmódját, foglalkozását, megváltoztatták a nagy mindenség arculatát... Ezek előtt szemet hűyni nem szabad... Meg kell, hogy nyitsuk tehát az új ismeretek előtt a középiskolák küszöbeit, különben eltörpülünk, megsemmisülünk, a haladó kor félrelök útból, mint a haladás eszközeit nem ismerő, azokkal bánti, élni nem tudó törpéket. Reformáljunk hát, de reformunk óvatos, céltudatos legyen." ¹⁷

A Musis et virtutibus - Egy véka tudomány mellé egy köböl erkölcs - kezdettől fogva alapelv volt a székelykeresztúri unitárius gimnáziumnál. Ez tűnik ki az iskola történetének nagyon nehéz szakaszában ötven évig igazgatóskodó (1813-1863) Koronka József, az iskola második rektor-professzora - és egyetlen szakképzett tanára ebben az időben - székfoglaló beszédéből is, amelyről így emlékezett meg Sándor János: *"Koronka József beiktatása 1813. sep. 8-án történt de. 10 órakor kezdődőleg, a sz-keresztúri unitárius templomban. Székfoglaló beszédét három pontra osztotta: először tárgyalta: mi a nevelés, hozzátévén annak szükséges feltételeit; másodsor a tudományos nevelést és annak hasznait és harmadszor a jó erkölcsben való nevelést is."* ¹⁸ Jó negyedszázad múlva egy volt tanítvány is így jellemzi az iskolát. Jakab József a történész Jakab Elek - aki szintén Székelykeresztúron végezte a gimnázium első négy osztályát - testvére, 1830-1839 között volt a gimnázium tanulója. Szentgericén Tiboldi István tanítványa volt. Már Kolozsváron tanuló bátyja hatására nagy szerepe volt a gimnázium olvasó együletének megalakításában 1837. november 7-én. Szüleinek 1839. szeptemberében Kolozsvárról írt levelében a keresztúri gimnáziumi évekre gondolva, hálás köszönetet mond, hogy verejtekük árán is őt *"a szép erkölcsök és tudományok iskolájában nevelteti"* ¹⁹ nem fősvénykedtek.

Az intézet nevelő szerepét többször hangsúlyozták igazgatók-tanárok:

Sándor János, 1904. szeptember 4-én tartott évnnyitó beszédében így szólt a tanulókhöz: *"Ez intézet a tudományoknak, a művelődésnek egyik felszentelt csarnoka. Minden bünt, vétket, restséget, hanyagságot levetkőzve lépjétek ennek küszöbére. S azzal a szent elhatározással járjatok ennek termeiben, hogy méltó növendékei és őseitekhez hasonló utódok kívántok lenni. Ennek híre-neve és a tettek kölcsönösen emelik egymást, míg könnyelmű, hanyag, bűnös éltetek, munkátlanságtok alászállítja ennek színvonalát. Sohase feledjétek, hogy bármely intézmény csakis a munkás, szorgalmas, erényes életű emberek környezetében virágzik, míg az ellenkezőleg hatók kezei között elenyészik."* ²⁰

Pap Mózes "Intézetünk" cím alatt ezeket írja: *"Intézetünk 120 éves múltja alatt a legnemesebb célok szolgálatában állt, szolgálta az unitárius egyházat, a hazát, a Székelységet, a közművelődést, e város és a vidék társadalmát."* ²¹

Minden időszakban elsődleges volt a fiatalok helyes erkölcsi nevelése, személyiségformálása. *"Munkaszeretet, kötelességtudás, erős jellem, tiszta, vallásos, erkölcsös élet legyenek a legszebb erényeitek, ezekben folyton előre törjétek."* ²² - figyelmeztet Pap Mózes 1913-ban.

"Mindig igazat tenni, igazat mondani!" - figyelmeztet Sándor János évnnyitó beszédében 1898-ban. *"Ez legyen vezérelvetek az egész életen keresztül! Ne higyjétek, hogy hamissággal, csalással is szerezhető boldogság. Rövid ideig tartó sikert eszközölhet, de valódi, tartós sikert, valódi boldogságot csak a becsületesség adhat."* ²³

Pap Mózes így szól a tanulókhöz évnnyitó beszédében 1909-ben: *"Tudjátok meg azt is, hogy legerősebb támaszotok lesz az életben tiszta erkölcsötök, tiszta jellemetek, igazi ésszerű vallásosságotok. Többet ér a tiszta erkölcs kevés tudással, mint a sok tudás kevés erkölcsi alappal, az erkölcs nélkül való tudás éppen kárára válhatik a közjónak, az emberiségnek."* Ugyanebben a beszédében figyelmeztet: *"A részegeskedés sodorja belé az embert a legtöbb kellemetlenségbe, majd a bűnök fertőjébe, hanyaggá, könnyelművé teszi. A részeges ember átka magának, övéinek és a társadalomnak."* ²⁴

Életét az iskolának szentelő Pap Mózes igazgató tanári beiktatásuk alkalmával (1911. május 14) a következőket tanácsolja fiatal kollegáinak: *"Elvben, hazafiasságban kitartó ifjakat neveljétek. Szép szóért, meleg kézzsorrításért, erőltetett mosolyért, kápráztató környezetért, a közügy rovására való egyéni boldogulásukért elvüket, meggyőződésüket fel ne adják, meg ne tagadják, egyéni jólétiért hazafiatlan szolgálatokra kaphatók ne legyenek, vak eszközökül senki emelkedésére ne szolgáljanak... A tanár és a tettei soha el nem választhatók egymástól."* ²⁵

Gálfalvi Samu igazgató figyelmezteti a tanulókat évnnyitó beszédében a kötelességteljesítési fontosságára (1929. június 26): *"Úgy tetszik nekem kedves ifjúság, hogy az iskola Vesta templomához hasonlítható. Itt is örök tüzet ápolnak: a tudásnak, amely szárnyat ad a léleknek, hogy felrepüljön a hitvány rögök közül, és a hitnek, amely megfékezi a túlmasgasba csapongó szárnyakat, nehogy Daedalus és Ikarus sorsa érje az elbizakodott tulajdonost. És ti, kedves ifjúság, [...] ezen tűz ápolására rendelt és elkötelezett csoportja a kiválasztottaknak, vajon híven teljesítettétek-e szent kötelességeket? Vajon nem voltak-e köztetek is hanyag őrzői az isteni szikrának... A szent tüzek kialakása veszedelmet jelentett az államra az ókoriak híte szerint. Vajon nem az-e ma is?"* ²⁶

Hasonló szavakkal figyelmeztette a tanulókat kötelességükre Sándor János igazgató is - közel négy évtizeddel korábban, 1904. szeptember 4-én tartott évnnyitó beszédében: *"A titeitek áldoznak érettek. A haza, az egyház támogatást vár tőletek. Vesztek, tehát adnotok is kell. Ez a dolog természetéből önként következik. De hogyan adjon az, akinek semmije sincs? Isten őrizzen titeket ily szegénységtől! Segéljen, hogy gazdagok lehessetek tudományokban, erkölcsben! Hogy szóval, tettel letörleszthessétek azt a tartozást, amelyet az emberiség szentebb ügye kíván s megvár és jogsosan követel tőletek."* ²⁷

Talán ma időszerűbbek Gálfalvi Samu igazgató szavai, mint elhangzásuk idején (1929. június 26): *"Éppen mint a Vestas templom penetrálójában az istennő papnöi, mi is örünk egy Palladiumot, a múltból átmentett, talán egy kissé megkopott, de mégis szent örökséget: a becsületet. Lehet, hogy a mai könnyen gondolkozó kor szemében mint sok másnak, ennek a drága kincsnek is leszállozt az értéke; lehet, hogy a becsületről alkotott fogalom idők folyamán módosult; egy azonban kétségtelen, hogy aki azt elvesztí, ma is hitvány és megvételre méltó, éppen úgy, mint valaha. Ne bánjatok hát könnyelműen e szent örökséggel!"*²⁸

A nemzeti öntudat erősítése, a fennmaradás kérdése minden időszakban foglalkoztatta az iskolának nevelőit: *"Vajon mik lennének azok az eszközök, feltételek, melyek nemzetünk számára mai hazánkban egy második, sőt egy harmadik ezred évet is biztosítanak, honnan, kitől nyerhetnénk erre nézve útmutatást"* - írja a millennium küszöbén Pap Mózes tanár - *"Szívem azt súgja nekem, hogy ez eszközök, kellékek egyfelől azok, melyek nemzetünket már-már egy ezredév végére vezették: a nemzeti szívósság, kitartás, tiszta önzetlen munkásság, a nemzeti nyelvnek, szokásnak, jellegnek épségben tartása, történelmünk nagy alakjai példáinak követése, a kor, a művelt európai nemzetek haladását hirdető nagy eszméi előtt szemet nem hunyás, ezek elől el nem zárkózás, s mindenek felett a lángoló hazaszeretet, másfelől a testnek a szellemnek párhuzamos művelése."*²⁹

Egy évtized múlva Sándor János igazgató így szól az iskola diákjaihoz: *"Nektek ezerszerte inkább kell többszörözni fizikai, erkölcsi, szellemi erőteteket, értéketeket, mint más nagy nemzet, nagy felekezet fiainak. Egy nagyszámú nemzet vagy felekezet tagjai közül, ha tétlenek is némelyek, még megengedhető. A tizek, vagy százak hanyagsága mellett a milliók tevékenysége fenntartja az egyensúlyt. Nem így nálunk! Közülünk minden egyes tíz, vagy száz ember tevékenységével kell, hogy bírjon. Tehát nem két, hanem száz kézzel is kell dolgoznunk, ha meg akarunk élni s tisztességesen megállni a más nemzetek, felekezetek sorában."*³⁰

A Széchenyi emlékünnepeken tartott beszédében Pap igazgató szintén konkrét tanácsokat ad a nemzeti felemelkedés, fennmaradás érdekében: *"Nemzeti nyelv nélkül nincs nemzeti haladás, nincs nemzeti hatalom. Tanuljatok szorgalmasan, hogy műveltek legyetek. Idegen nyelvismeretre is szert tegyetek. Kulcsa ez a művelt nemzetek műveltségéhez jutásnak. Nemzetgazdaságunk fejlesztésének, földművelésünk, iparunk, kereskedelmünk előrevitelének is lelkes harcosai legyetek. Csak az az állam lehet hatalmas és az a nép lehet boldog, melynek erős közgazdasága van. A nemzet anyagi gazdagságát föltartóztatlanul követi a politikai szabadság, a nemzeti függetlenség... A békés úton való fejlődésnek... hívei, művelői legyetek, de ne lemondással, hanem a nemzeti jogokhoz való szilárd ragaszkodással."*³¹

Érdemes elgondolkodni Marosi Gergely igazgató 1867. december 14-én elhangzott szavain is: *"Valamely nemzetnek szabadságot a papíron egy pár sorból álló törvényezik adhat, de szabadságra képessé és méltóvá s ennek birtoklásában állandóvá akármelyik nemzetet csak az értelmi és erkölcsi tisztaság, érettség, csak a kor- és célszerű s hazafias irányú nevelés által nyert anyagi és szellemi életrevalóság és jellemzilárdság teheti... A magyar tanítézeteknek - főleg Erdélyben - most inkább, mint valaha az a rendeltetésök, hogy kettőzött erővel s igyekezettel terjesszék a magyar értelmességet, szabadelvűséget és nemzeti szellemet."*³²

Ebben az iskolában, ahol nemcsak a tudomány, hanem az erkölcsi nevelés is hajlékra talált minden időben, a szellemet mindig a legnagyobb demokratizmus uralta. *"Sem faji, sem felekezeti tendenciával nem akart nyomást gyakorolni a tanítványok seregére"* (Gálfalvi Sámuel). Az 1897/1898-as tanévzáró ünnepélyen a történetíró igazgató, Sándor János így vélekedik erről a kérdésről: *"Többben vannak köztetek, akik nem unitáriusok... Krisztusi szeretettel ölelünk titeket is éppen úgy, mint hitfeleinket. Nem azt kerestük, ami tőlünk elválaszt, de azt, ami minket*

egymáshoz közelebb hoz. *Vannak olyanok is, akik nemzetiségre nézve tőlünk különböznek. Egy hazának vagyunk gyermeki mindnyájan. Ez állott és áll mindig szemeink előtt. Gyűlöletet részünkről nem tapasztalhattok s nem is fogtok tapasztalni. Ez intézet falai közt a békés együtt élés céljára törekedtünk s arra is fogunk törekedni mindig. A hazaszeretet közös kincsünk lehet. Nem foglaljuk le csak a magunk részére. Ti se foglaljátok le! Ne osszuk meg, de közösen, egyforma osztatlan szeretettel csüngjünk hazánkon.*"³³ Ebben az időszakban az iskola tanulóinak 12-15%-a más nemzetiségű volt. Pl. az 1894/1895-ös tanévben 11 román, 4 német (egy évvel korábban 6) és 7 izraelita volt.

Az iskola vezetésében is mélységes demokratizmus érvényesült: az igazgatót úgy tekintették, mint "első az egyenlők között". A goldbergi Trotzendorf rendszere, mint a többi protestáns felekezeti iskolák módszerére, úgy az unitáriusokéra is nagy hatással volt: A tanulók soraiból az iskola vezetésébe beválasztott szerveken keresztül maga az ifjúság is érdekelt volt a rend, a fegyelem, tisztaság fenntartásában, a közvagyon megőrzésében. A tanulók közül kerültek ki a seniorok, a bentlakás felügyelői, a csend és rend őrei; az éji őrökre felügyel az iskola gazdája (oconomus). Ezt a tisztséget sorra egy hétig viselik. Ő vigyázott az iskola vagyonára és a tisztaságra. Az ők (oconomusok) feladata volt a kapuk nyitása és zárása is, valamint a közmunkák szervezése. Hányszor hangzott az építkezések hosszú évtizedeiben "exeat prima pars" vagy "exeat secunda pars", munkára küldve az egyes tanulócsoportokat! Az igazgató által kijelölt hospesek voltak a szobafőnökök, akik a szobák csendjére, tisztaságára vigyáztak. Az igazgató minden évben a tanulók előtt ismertette az intézet törvényeit, ha fegyelmi kihágások történtek, azok megoldása a juratusok karára tartozott. Ez a fórum szabta ki a szükséges büntetéseket is.³⁴

Szentmártoni Kálmán történelemtanár, az iskola későbbi igazgatója, így vall a demokráciáról "A demokrácia" című értekezésében: *"A demokrácia szó azt jelenti, hogy népuralom. Ez világosnak látszó, homályos fogalom. Ma, évezredes megtisztulás után, a demokrácia jelenti az egyéni érdem megbecsülését, tekintet nélkül az illető származására és vagyonára. Az iskola a maga életével megközelíti a demokrácia tiszta eszméjét. Tévedés azt hinni, hogy a demokrácia egyenlőséget jelent. A demokrácia a belső érték szerint való osztályozás... Demokratikus az az állam, ahol a tisztességes munka megkapja a maga erkölcsi és anyagi jutalmát."*³⁵

Az iskola hagyományos demokratikus nevelési szellemének erősítését szolgálta Orbán Balázs első alapítványa. Az 1876. augusztus 12-én Korondon keltezett alapítványleveléből kitűnik, hogy az 500 forint értékű alapítványból minden osztályban - öt osztályos gimnázium volt a keresztúri ekkor - évente ki kell osztani a száz-száz forint kamatjának megfelelő összeget *"a legjelesebb tanulónak nemzet és vallás különbség nélkül ösztöndíjként."* A jelölés minden évben az alapítólevelben előírt módon történt: a tanulók osztályonként titkos szavazással jelöltek 3-3-at, ezt követően az osztályban tanító tanárok, az igazgató részvételével - szintén titkos szavazással - döntik el, ki a legérdemesebb az ösztöndíjra. Ezt a nemes rendelkezést az iskola becsületesen tiszteletben tartotta mindig: az Orbán Balázs díjat sem nemzetiségi, sem felekezeti és semmi más szempont alapján ítélték oda, hanem a nagy adakozó akarata szerint: kapja a legjobb! Így többször az iskolában tanuló román nemzetiségű tanulók kapják meg - s ez az iskolában meghonosult szellemnek megfelelően természetes volt - az értékes díjat. Giurgiu Octavian, aki VI. osztályos korában az Orbán Balázs alapból 20 koronát kapott, később, mint a brassói tankerület inspektora, büszkén emlegette az 1927/1928-as tanévben az iskolánál tett hivatalos látogatása során, hogy az 1911/1912-es tanévben neki ítélték oda osztálytársai az "Orbán Balázs" díjat, amit ő nagyon találóan a "becsületesség jutalmának" nevezett.

A kereszttúri gimnázium növendékeit nem zárta el hermetikusan a külvi-
lágtól, az élet realitásaitól, hanem tudatosan készítette fel arra, hogy a taninté-
zetet elhagyva bárhol helyüket megálló emberek legyenek. *"Miniszterek, püspökök
mindnyájan nem lehettek, de igen életrevaló, becsületes és számottevő emberek"* ³⁶
- mondta tanévnyitó beszédében Sándor János igazgató 1904. szeptember 4-én.

Pap Mózes több mint nyolc évtizede elhangzott szavait érdemes ma is
figyelmesen olvasni: *"Az ésszerűség azt parancsolja, hogy életünket az élet körülmé-
nyeinek, szükségleteinek megfelelően rendezzük be, magunknak olyan életmódot,
foglalkozást válasszunk, amely tehetségeinknek leginkább megfelel, mellyel legjob-
ban beilleszkedhetünk a társadalom egyik vagy másik rétegébe, és amely nekünk
tisztességes megélhetést biztosít... A régi egyszerűséget hiába keressük. Ruházatunk,
életmódunk, háztartásunk, megélhetésünk, javainknak gondozása, művelése és mű-
veltetése a réginnél jóval költségesebb. Ezek mellett az állam háztartás és a társada-
lom majdnem erőnket felülmúló kötelességeket, terheket ró ránk. Bevételeink
kiadásainkkal nincsenek arányban, a kettő között a számtani fordított viszonyra egy
világos példát találunk. A mai időben nagyon egyoldalú és szűklátókörre vall az a
gondolkodás, amely csak a tudománynak, de nem egyszerűségeket, terheket is akar
nevelni. A mostani gondolkodásunk és cselekedeteink mellett elég erősek leszünk-e
arra, hogy a fennálló nehéz viszonyok közt magunkat és nemzetünket fenntarthat-
suk? ... Tele vagyunk balítéletekkel, szeretjük az úrhatnámást... az embert még ma
sem az ő becsületes munkája szerint értékeljük. Még ma sem jutottunk el a huma-
nizmus azon magaslatára, melyről az embert munkájáért kellően értékelni tudnak...
A tudományos, a hivatalnoki pályának minden pálya fölött fölényt, elsőséget tulaj-
donítunk... A tudományos pályán túlsúlyosság van. Roppant nagy e téren a verseny,
az életküzdelem... A protekció uralja a helyzetet, sokszor emiatt a széptehetségek
mellőzöttek, háttérbe szorulnak; a léhák, az üresek boldogulnak, előremennek.
Sokan nem jutnak kenyérhez, szellemi proletárok, a társadalom heréi lesznek... Ez
állapoton segíteni kell. A foglalkozásnak különféle irányokban keressük a megélhe-
tés útját, a különböző életirányokkal barátkozunk meg. A munkát ne szégyelljük...
Írányadó az emberek értékelésénél a becsületes munka legyen."* ³⁷

Az iskola szerepéről a helyes pályaválasztás terén így vélekedett Pap igazgató:
*"Nemcsak a tudományos pályán lehet boldogulni. Az életpályák számosak... Boldog az,
aki tehetségének és hajlamának megfelelő életpályára léphet. De ne feledjétek, hogy
mindenik pályára az iskolából kell kiindulni. Itt kell megszerezni a kellő értelmi művel-
tséget, mint bármely pályán való érvényesülhetőség és az igazi szaktudás elengedhetetlen
feltételét. Igazi szaktudás kellő értelmi műveltség nélkül el sem képzelhető... A közép-
iskolában hasznosan eltöltött évek alatt szerzett tudásokat, általános műveltségeket végig
kísér bármely pályáton, belőle folyton táplálkoztok, erőt merítetek, észre sem veszítetek,
de mégis benne éltek, benne mozogtok."* ³⁸

A székelykereszttúri gimnázium jelentősen hozzájárult az unitárius értel-
miség neveléséhez is: működésének első évszázadában a Magyarországon levő
108 unitárius lelkész közül 71 (65,7%); a kolozsvári, tordai, kereszttúri gimnázium-
ban működő 39 tanár és tanító közül 21 (53,8%); a 84 énekvezér, néptanító
közül 51 (60,7%) ebben az intézetben tanult.

1897. november 16-17-én hivatalos látogatást tett a gimnáziumnál Kuncz
Elek, kolozsvári tankerületi főigazgató, és a kiértékelő értekezleten megelégedé-
sét fejezte ki: *"hogy az oktatás, fegyelmezés, rend, tisztaság jól alakultak. Jóleső
érzessel látja, hogy a tanári kar, a tőle kitelhető módon, egész hévvel igyekszik
feladatának megfelelni, az ifjúságot törekszik nevelni, hogy az majd az életben a reá
váró feladatnak kellően meg tudjon felelni."* ³⁹

Szemléletesen ábrázolja évvárói beszédében (1933. június 18.) Szentmár-
toni Kálmán igazgató a kor uralkodó szellemének hatását az iskolai nevelésre:

"Korunk szelleme túl reális, ami ellentétben van a gimnáziumi iskola-típus által hirdetett ideális étellel, s ezért korunkban a nevelőkre nagyon nehéz és hálátlan feladat vár. Hiába tagadjuk, mert a tudományoknak a csillagokig emelésével is, még napjainkban is - homo homini lupus. A becsületes embert maholnap nem tartjuk normálisnak. Munka, tudás, szorgalom nem kizárólagos értékek, s boldog csak az lehet, akit nem látnak meg... Azt látjuk, hogy a mai korszak csak az anyagi jó megszerzésére törekszik, pedig a boldogsághoz az erkölcsi javak megismerése és megszerzése is szükséges, s az egyes intézmények arra vannak hivatva, hogy ezekre az emberiséget megtanítsák... Sajnos méltán róják fel, hogy a mai ifjúságban a tudás mellett, nincs igazi eszményiség... A XIX. század eszménye az ész ember, de a társadalom szempontjából szinte fontosabb az erkölcs... Ezért meggyőződéssel hirdetjük, hogy a harmonikus ember kialakulására nemcsak az elmét, hanem az érzelmet, a szívet is nevelnünk kell." ⁴⁰ A következő tanév évzárói beszédében (1934. június 24.) a társadalom hatására újból figyelmeztet a személyiség formálásában és hangsúlyozza a szülők szerepét, a család és iskola kapcsolatának fontosságát a nevelés hatékonyságának fokozásáért: "Az iskola megteszi a maga feladatát s nemcsak ismereteket közöl, hanem igyekszik az induló életet megtölteni erkölccsel, erénnyel s örökké tartó igazságokkal, de a gyermek nem elszigetelten nő fel; szülők, tanárok igen gyakran másképpen beszélnek, mint ahogyan cselekednek, s ezt látja és megérzi a tanuló, aki impresszióit a valóságos tényekből veszi, s az iskola nemes cselekedetekre való buzdítását csak szóoklati gyakorlatnak tekinti. Kétségtelen, hogy az ifjúság a társadalomban tanulja a hibákat és nehéz elképzelni, hogy az ifjúság erkölcsökben gazdag legyen, mikor a nem ifjak közt annyi bűnt és hanyatlást észlel... Nem elég, ha az ifjúságnak csak tilalomfákat állítunk, hanem az iskola és a szülők által előre meghatározott program alapján kell munkálkodniuk, hogy a fiatalság lüktető energiáját helyes és hasznos útra tereljük... Sajnos mi eddig leginkább csak azt láttuk, hogy a szülők csak az iskolai év vége felé szoktak érdeklődni... A mi korunk nevelése azért sem lehet egységes, mert századunk erkölcsi válságon megy át. Életünk minden vonatkozásában hiányzik az idealizmus, örökösen csak az anyagiak megszerzésére gondolunk. A mai kor ifjúsága is keresi az alkalmat, hogy kevés tanulással, kevés munkával, minél gyorsabban, minél erősebben éljen. Ezért kívánatos, hogy a szülők minél gyakrabban érdeklődjenek az iskola munkája iránt, s igyekezzenek gyermekeik nevelését minél hatásosabban előmozdítani s felügyelni szigorúan arra, hogy mit csinálnak, mivel foglalkoznak abban az időben, amit az iskolán kívül töltenek... Elhibázott és veszélyes a szülőknek az a felfogása, ha azt hiszik, hogy az ők hivatásuk megszűnt abban a pillanatban, amikor gyermekeiket valamelyik iskolába beadták, s még elhibázottabb és elítélendőbb azon szülők eljárása, akik ellentmondanak s kárhoztatják az iskola munkáját... Hiába szoktatja az iskola a tanulót, hogy higgyen a megváltoztathatlan igazságokban, higgyen az erkölcs, az igazság, a becsület, a tudomány uralmában, ha a család nem erősíti meg ebben a hitében." ⁴¹

A keresztúri gimnázium két évszázados története során döntő jelentősége volt a felekezeti különbség nélküli összefogásnak az építkezések és az iskola kifejlesztése mellett a szegénysorsú tanulók iskoláztatásában. Sok fiatal tehetség nem került volna felszínre, ha nem válik hagyománnyá a szegénysorsú, tehetséges tanulók megsegítése minden időszakban. Erre a célra külön alapítványokat létesítettek; a múlt század végén - 1895 - 37 alapítvány jövedelmét használhatták tehetségmentésre, ezenkívül pedig 8 alapítvány létesült iskolafenntartásra. Az alapítványozók között olyan nevek szerepelnek, mint Orbán Balázs, Berde Mózes (100000 ft). Jelentős volt a Derzsi János féle alapítvány is (80000 ft). A kolozsvári és tordai gimnázium tanulói mellett 50 keresztúri diák részesült "Berde-cipő"-ban.

A szegény tanulók megsegítésére 1909-ben hozta létre az igazgatóság a "Segítő Egyesületet", melyről az igazgató így írt évi jelentésében: *"A folyton nehezedő életviszonyok a taníttatást is egyre költségesebbé tették. A drágulási viszonyokkal koránt sem tart lépést a megélhetési források javulása, szaporodása. Szegény embernek maholnap merészség lesz még csak arra is gondolni, hogy tehetséges gyermekét saját erején középiskolában taníttassa. Az iskolának feladata ily viszonyok közt is lehetővé tenni a tehetségesebb szegény fiúk tanulását... Ily célból vette tervbe gimnáziumunk a segítő egyesület megalakítását. Az egyesület célja a gimnáziumba járó szegény tanulók, vallás- és nemzeti különbség nélkül való segélyezése... Igazgatóságunk az egyesületet nemes céllal létesíti. Szegény népünk tanulni vágyó, tehetséges gyermekei nagyobb segélyre szorulnak. Ezzel a jövőben is a mindennapiság köréből sok ifjú felküzdí magát és a hazának különböző hű, munkás és köteles-tudó fiai lesznek, bennük a haza, társadalom és egyházak sokat nyernek. Ellenesetben otthon, a mindennapiságban maradnak és bennük sok tehetség elvész, értéktelenül hever, akárcsak mint a kibányászatlan maradt nemes fém."*⁴²

Az első világháború után az alapítványok, amelyek - más segélyekkel együtt - lehetővé tették, hogy 1914-ig a tanulóknak nyújtott segélyek elérjék a 173 795 korona 42 fillért, elértéktelenedtek és elvesztek. Az egyházi birtokokat kisajátították. Így a tanulók megsegítésére - tandíj, konviktusi díj elengedése, jutalmazások - fordított összeg sokat csökkent. Viszont a tanulók megsegítésének gondolata tovább élt, új alapítványok, pártfogók jelentek meg.

Felbecsülhetetlen segítséget jelentett az unitárius gimnáziumnak ebben az időszakban az 1926. május 29-30-ra szervezett Véndiák-találkozó, ahol egy egymillió lejes alapítvány létesítését határozták el, és a közvetlen eredmény 232 ezer lej lett az alapítvány keretében a szegény diákok segélyezésére.

A konviktusi segélyezés 1926-1941 között: adományokból és alapokból: 958 473 lej; konviktusi gazdálkodásból: 2 146 523 lej.

A diákszegélyezés egy újabb formája valósult meg az 1940-es évek elején, a falusi tehetségmentés-akción belül. Kezdeményezője a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, mely felállította az Országos Magyar Falusi Tehetségmentő Akció Központi Bizottságát. Ez minden középiskolában ösztöndíjat biztosított 6 jóképességű, de szegény sorsú falusi gyermeknek. 1942. május 28-29-én megalakult a helyi intézeti versenyvizsga bizottság Killyéni Imre igazgató elnöklétével, melynek tagjai Lőrinczi László, Árkosi László, Barabás Vilmos, Patakfalvi Sándor tanárok.

A jelentkező 14 tanulóból négyet irányítottak a gimnáziumba. A bentlakási segély is megnövekedett ez évben, 157 tanuló közül 90 részesült belőle 10387 pengő értékben; a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1800 pengőt utalt ki a Dél-Erdélyből menekült tanulók részére; az egyházi főhatóság által létesített Berde Bizottság pedig 770 pengővel segélyezi a diákságot.

Az 1942/1943-as tanévben a Falusi Tehetségmentő Járulék-Alap költségén 5 tanuló végzett nagyon jó eredménnyel. A versenyvizsgán 16 tanuló közül 8-at nyilvánítottak tehetségesnek, ebből hármat irányítottak a gimnáziumba a következő tanévre. Ugyanezen tanévben 2 szegénysorsú gyermek tanult a dunavecsei járás költségén (501 pengő); a Tehetségmentő Járulék-Alap 200 pengő; a Berde Bizottság 1355 pengő segélyt biztosított.

A képességmegállapító vizsgákon azt tapasztalták, hogy sokkal több a tehetséges szegény gyermek, mint amennyit az Országos Tehetségmentő Mozgalom és az Egyházi Berde Bizottság támogatni képes. Így született meg a tehetségmentő munka kiszélesítésének gondolata az iskolánál, és pedig újból társadalmi hozzájárulással. Megalakult a "Szekelykeresztúri Gimnázium Gyámszülői Közössége" a fent említett neveltetési akciók keretéből kimaradó szegény, de tehetséges gyermekek taníttatásának céljából. Megértő és lelkes embereket kerestünk - írja

Killyéni Imre az 1942/1943-as jubileumi évkönyvben -, akik jó kedvvel kötelezik magukat arra, hogy tetszés szerinti havi hozzájárulásokkal szegény, tehetséges magyar gyermekek neveltetését lehetővé teszik. A legkülönbözőbb foglalkozású, jövedelmű és felekezeti emberek - köztük napszámosok, földművesek, kisiparosok, kereskedők - fogtak össze a cél szolgálatára. A vállalkozást Lőrinczi László és Arkosi László tanárok kezdeményezték és szervezték. Az iskolai év végére 75 tagot gyűjtöttek 12 959 pengő megajánlással; a 150 éves ünnepek alkalomával ez a szám 133-ra, a megajánlott összeg pedig 17 659 pengőre emelkedett. A Gyámszülői Közösség költségén tanuló gyermekeket is, az állami tehetségmentés mintájára, képességmegállapító vizsgán választották ki. Az 1942/1943-as iskolai évben a Gyámszülői Közösség 20 tehetséges gyermek tanulását tette lehetővé, tanítási költségeik vállalásával, a következő helységekből: Korond, Rava, Szentábrahám, Vargyas, Csehétfalva, Székelykeresztúr, Kobátfalva, Kadács, Homoródvárosfalva, Siménfalva, Bencéd, Tordátfalva, Kissolyos, Homoródszentpál, Fiafalva, Nagymedesér. Ezen évben összesen 30 tehetségmentett gyermeket tanítottak.

1943/1944-ben az Országos Falusi Tehetségmentő Járulék-Alap költségén az I-II. osztályban 8 tanuló, a Berde Bizottságén 2, míg a Gyámszülői Közösség költségein 26 tanuló tanulhatott. Taglétszáma 161-re emelkedett, költségei 18 922 pengőt tettek ki. A tehetséges gyermekek tanítási költségeihez, a fentnevezett tanévben még hozzájárult a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete 3756 pengővel; Újpest megyei város 600 pengővel; a székelykeresztúri ONCSA kirendeltség 600 pengővel.

A dunavecsei járás két Homoród-menti szegény sorsú tanuló tanítási költségeit fedezi újra, így ebben az iskolai évben összesen 38 tehetséges falusi gyermek tanítása vált lehetővé a székelykeresztúri Unitárius "Br. Orbán Balázs" gimnáziumban. Ezen kívül ebben a tanévben az iskolában levő 13 menekült tanuló (Dél-Erdélyből menekültek) segélyezésére a Minisztérium 8100 pengő segélyt utalt ki. Konviktsi segélyben részesült 64 gimnáziumi és 9 polgári iskolai tanuló, kik ez alapokból és a konviktsi megtakarításból 10 800 pengő elengedést kaptak. A konviktsushoz a régi alapokból (Raffaj, Derzsi) és a fent részletezett segélyezőktől összesen 22 170,80 pengő érkezett. A tehetségmentés nemes gondolata és megvalósítása nem volt hiábavaló: ezen tanulók nagy részéből lelkiismeretes népnevelők, orvosok, neves írók, ügyvédek, mérnökök, tanárok, történészek vagy az élet más területén elhelyezkedő, helyüket megálló szakemberek lettek, és a későbbi nehéz esztendőkből igyekeztek az értük áldozatot hozók segítségére lenni, enyhíteni az oly sokat szenvedő népünk testi és lelki szenvedését.

Az 1944/1945-ös tanévben a háború vihara Keresztúron is áthaladva a segélyezést is szétzilálta.

"Ki a múltakat ismeri, tudja a jövőt is" - írja Sándor János. "Talán sosem volt időszerűbb ennek az igazsága, mint napjainkban. Az erdélyi magyarság értelmiségének jelentős része elhagyta szülőföldjét, népét. Márpedig egy nép sem tud megmaradni értelmisége nélkül. Mivel nem számíthatunk arra, hogy a kivándorolt értelmiségünk visszatér, adva van a feladat: új értelmiséget kell kinevelnünk. Erre pedig példát éppen a Székelykeresztúri Gimnázium Gyámszülői Közössége munkájából és sikereiből meríthetünk.

Nem véletlen tehát, hogy ilyen irányú próbálkozásunkat éppen a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban indítottuk el Gálfalvi Sándor ny. tanár kezdeményezésére és irányításával. Tesztvizsgálat alapján Székelykeresztúr és környéke tehetséges gyermekeiből minőségi osztályokat hoztunk létre, és az itt folyó munka ígéretesnek mutatkozik. Így válik a múlt ismerete a jövő építésének eszközévé.⁴³

Érdeemes elolvasni a gimnázium szellemének, oktatási-nevelési törekvéseinek meghatározásában döntő szereppel bíró, már sokat idézett elődökről, a kortársak, munkatársak által megfogalmazott véleményeket:

A tanár, igazgató, iskolatörténetíró Sándor Jánosról ezt írta Lőrinczi István unitárius lelkész, a gimnázium vallástanára: *"Akkor csak sejtettem, s most már megértettem: miért voltál velem s kísérted a lelkem? Azért, mert fajomnak, székely nemzetnek veszni indult magasztos jellemvonásai, kitűnő tulajdonai, ezeregy viszontagságának és viharának ellentálló ereje, harminc évnél több esztendő felölő munkássága bizonyítása szerint: benned meg vannak testesülve: székely vagy, és azért mert unitárius hitem és egyházam érdekében a közelebbi időben keveset találok, aki annyit, oly nemes és akárhányszor hatalmas ellentállásra találó küzdelmet folytatott volna mint Te!... élő eszményképe az igazi székelynek, a hívő unitáriusnak."* ⁴⁴

A nagynevű Dr. Szolga Ferenc tanár így jellemzi Sándor Jánost: *"Az a boldog férfi, kinek a haza és egyház szolgálatában eltöltött sikerdús tanári pályája a legtökéletesebb harmóniában olvad össze lelke összes vágyaival és törekvéseivel... kinek él lelkében egy eszmény, mely szentebb, magasztosabb és uralkodóbb valamennyinél: a kötelesség eszménye, mely a pompéji katonát visszatartá az őrhelyen, míg a Vezúv lávája eltemette... kibén a szfv, elme, karakter, akarat csodálatos harmóniában olvad össze."* ⁴⁵

Pap Mózesről - emberi és nevelői helytállásáról, hivatástudatáról - így emlékezett meg Nagy Lajos tanár, a kortárs: *"Olthatatlan szeretettel szolgálta gimnáziumunkat. Gondolatainak, minden cselekedetének állandó rugója a gimnázium jövője, annak fejlődése, oktatás és nevelési ügyünk előhaladása, székely fajunk szellemi, lelki és erkölcsi tökéletesítése volt. Ezekért a célokért áldozta fel minden idejét, sőt anyagi áldozatokat is hozott. Ennek a célnak a szolgálatában végezte el, mint könyvtáros, a gimnázium nagy könyvtárának, mintegy 30 000 kötet munkának cédulakatalógusát... Végezte ezt a munkát olyan könyvtárhelyiségben, ahol kályha nem is volt s a tinta belefagyott a tartóba, a világosság pedig csak nagy küzdelemmel tudott utat törni magának a lombos ágak között egy-egy betű láthatóvá tételére... Neveléstani alapelve a türelem volt. Azt tartotta, hogy mindenki idővel rájön az igazságokra..."* ⁴⁶

A volt tanítványok véleményei közt szintén az iskola oktatási-nevelési szellemének elismerésével találkozunk. Dr. Kovács Lajos unitárius püspök visszaemlékezéseiből: *"Ma, 64 évvel az iskolától való búcsúzásunk után... boldogan emlékezem vissza a családiás, nagyszerű hangulatra, amelyben testvéri közösségben, egymáshoz kapcsoló lelki közelségben napjainkat a szép, új iskolában és az ősi bentlakásban töltöttük. Az iskola nemzeti és felekezeti kötöttségeken felülemelkedő, magasztos, haladó szellemével egész történelme folyamán és az utóbbi évtizedekben különleges hangsúllyal felmérhetetlen értékű hivatást teljesített."* ⁴⁷

"Az a szellem, amely itt született, nem maradt bezárva a méteres falak közé: kilépett innen, hódító útra indult, hogy hírül vigye országnak-világnak az itt okosodó-művelődő ifjak tisztességét, becsületességét és a megmaradásba vetett kiolthatatlan hitét" ⁴⁸, írja Benedekfi Ferenc tanító, az iskola volt növendéke.

Dr. Molnár István vendiák, az iskola hajdani lelkes tanára így emlékezik: *"Ha most, két évszázad teltével ennek az ősi intézménynek jelentőségét értékelni akarnok, akkor bátran elmondhatjuk, hogy ez az iskola nemcsak azért volt jó, mert tanított, oktatott, hanem azért, mert nevelt is. Az elmúlt két évszázad során sok egészséges gondolkodású, szellemi embert indított útnak olyan magatartás-modell nyújtva, ami a falai közül kiszállott növendékeknek például szolgált egy egész életen át. Ennek a magatartás-modellnek lényegét már az iskola alapításának kezdeti éveiben megfogalmazták. Az akkori fiatal Szabó Sámuel, aki a XVIII. század felvilágosodási áramlatának szelleméből táplálkozott, 1796-ban igazgató-tanári*

székfoglaló beszédében már kihangsúlyozta, hogy a társadalmi felemelkedés alapfeltétele az, ha a tudomány nem marad csak egy szűk osztálynak vagy rétegnek a kiváltsága; ezért annak megszerzését osztályra, rétegre, nemzetiségre, felekezetre, nemre való tekintet nélkül mindenkinek lehetővé, sőt, jogává kell tenni.

Ez a művelődés útjának kapuját szélesebbre tárni akaró pedagógiai eszme vált a keresztúri középtanodának is vezérelvévé. Azért épült a Tájegység népének közerejéből, hogy a Székelyföld eme sarkába tartozó népnek a lelki parlagból való kiemelkedéséhez járuljon hozzá a Nyárad-mentétől az Erdővidékig, a Hargita lejtőjétől a szászok földjéig." 49

Báró József unitárius esperes Mit jelent számomra, hogy székelykeresztúri diák voltam? című megemlékezésében így ír: "Egész életemet, életem elért eredményeit jelenti. Ezért szívmelegséggel harsonázom: Tisztesség adassék az Orbán Balázs Gimnáziumnak, az előtűnk járóknak, tanárainknak, nevelőinknek, akik emberségre, tiszteletre, nemes emberi cselekedetek gyakorlására buzdítottak... Igazán most tudjuk értékelni, annyi életpróba után, hogy mennyi halhatatlan szellemi értéket kaptunk... Hálásan köszönöm az Isten gondviselésének, hogy a székelykeresztúri gimnáziumban 8 éven át tanulhattam." 50

Szépen emlékezik vissza az Alma Materre, találó, szép szavakkal jellemzi annak nevelési szerepét Lőrinczy Dénes tordai unitárius esperes az 1926. május 29-30-i vëndiák találkozáson - amikor a volt tanítványok több százan megjelentek az anyagi nehézségekkel küzdő gimnázium megsegítésére - tartott beszédében: "Itt tanultuk ismerni az embert és abban szeretni a testvért, a felebarátot. Mert bár ez az iskola mindig magyar volt, és ma is az, de falai közt édes otthont talált a román, a szász és a zsidó ember gyermeke. Itt faji, nemzetiségi hovatartozandóságáért nem kicsinyeltek le, nem vetették meg, nem gyűlöltek soha senkit. Mindenki az embert láttuk, a testvért, az Isten gyermekét szeretni tanultuk.

Itt tanultuk meg szeretni ezt a földet, rendületlenül szeretni ezt az erdős, völgyes szép hazarészt, ahol születtünk, élünk, munkálkodunk, küzdünk, sírunk és könnyezünk. Szeretjük ezt a földet azzal a szeretettel, amelytől el nem választanak minket sem élet, sem halál, sem mélység, sem magasság, sem a jelenvalók, sem az eljövendők, mert nekünk ehhez Isten adta és elvehetetlen jogunk van; hozzá van növe a szívünk, a lelkünk.

Ezt nekünk az öreg Alma Mater és az ő mesterei tanították és az nekünk szent írás, isteni parancs, melyet meg nem tartani bűn, Isten, ember és az erkölcsiség örök törvényei ellen." 51

A gimnázium fennállásának 175 éves évfordulójára Elekes Ferenc költő, a gimnázium volt tanulója Tisztesség adassék című versével köszönti az ünneplő iskolát; a vers minden kicsengetési ünnepségen elhangzik: "... Úgy nőttünk fel itt, / észrevétlen, / kik jöttünk gyalog egy hajnalon, / hallgatagon a Rez felől, / Firtos felől / kiket apáink hoztak / messzi szekereken dőcögve / holdvilágos éjjel. / Úgy nőttünk fel, / hogy piramist rakni tanultunk / lóúsztató székely legények / virtusból, / a hűségből / obeliszkeket, / hogy tisztesség adassék őseinknek, / és kemény hidakat vertünk barátságából, / és elküldtük elsőszerelemek papírhajóit, / és lett oázisunk az iskola, / indultunk el egy júniusban / fagyos szelekkel söpört / új utak felé, és nem tudjuk még, / babérral térünk-e meg, de visszatérünk, / hogy mindenért tisztesség adassék."

A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius gimnázium 200 éves történetének VI. fejezete - Didaktikai munka, nevelés - ezekkel a mondatokkal kezdődik:

"Ha az immár kétévszázados gimnázium küzdelmes múltját, megalakulását vizsgáljuk, csodálattal adózva mindazoknak, akik mindezt megvalósították, semmilyen anyagi áldozatot, erőt nem sajnálva, önkéntelenül is felmerül egy kérdés: megtettek-e mindent annak az iskolának tanítói, tanárai azért, hogy az Alma Mater megvalósíthassa azt a hivatást, amit megteremtői megálmodtak, amiért létrehozta..."

- Válaszoljunk dr. Csiki Gábor, egykori unitárius esperes, kormányfőtanácsos szavaival erre a kérdésre: Amikor szeptember elején a székely ember, egy tarka átalvetővel a fiát e » kollégiumba hozta«, ez az intézet Isten előtt való felelősség tudatában vette át a gyermeket. Tudta, hogy egy drága, egy halhatatlan lelket bízta gondjaira, s az Isten majd számon kéri, hogy mit csináltak itt belőle. Ez a komoly felelősség szabta meg itt a tanárok munkáját, s ez a munka komolyságában is mindig derűs és boldog volt: a székely faj mérhetetlen szeretete adott hozzá erőt és segédelmet az önfeláldozásig. Pestalozzi jóságával és szelíd fegyelmezésével foglalkozott itt a tanár tanítványaival s lelkében mindennap visszhangra kelt Keresztelő János szava: 'Neki növekednie kell, nekem pedig alább szállnom'. Nem panaszkodott, nem síránkozott afölött, hogy sok a munka és szánalmasan kevés a fizetés, hogy lassankint felörlődik egész élete. Boldoggá tette a szolgálat öröme: tudta, hogy fölemésztdő életéből száz meg száz új, erős, gazdag székely élet támad. Szívében hordozza Kant figyelmeztetését, hogy e világon a legnehezebb, de egyben legszebb munka a nevelés. S tudta azt is, hogy a nevelésnek legfőbb csak 20%-a tanítás, a többi példaadás. A nemzet törvényét a jogászok alkotják, dalait a költők írják, ámde - ami a legfontosabb - eszményeit tanítói, tanárai szövik. Az ideáloknak csak akkor van nevelőerejük, ha azoknak szépségét a tanárok önmagukon tudják felmutatni. Ha egyszer-máskor került ide olyan tanár is, aki ezt nem tudta, nem volt itt sokáig maradása, nem tűrte meg az intézet géniusza... A nevelés nemes demokráciája érvényesült itt abban is, hogy itt minden gyermekben meglátták a láthatatlan lelket... a katolikusban, a reformátusban; a románban és a szászban éppúgy, mint a magyarban." ⁵²

JEGYZETEK

¹ Nagyajtai Kovács István: "A sz.keresztúri unitárius középtanoda (gymnasium történelmi rajza)" Keresztény Magvető (A továbbiakban: KerMagy) VII.kötet (1872) 97.

² Uo. 105.

³ Pap Mózes: *Szeretet az oktatásban és nevelésben. Értesítő* az 1907/1908. tanévre. 3-15.

⁴ *Értesítő* az 1908/1909 tanévre. 5-14.

⁵ *Értesítő* az 1910/1911 tanévre. 17-18.

⁶ Uo. 54-55.

⁷ Pap Mózes: *Hangok a középiskola reformjához. Értesítő* az 1913/1914 tanévre. 31.

⁸ Uo. 3-15.

⁹ Dr.Szolga Ferenc: *Tanulmányi kirándulás. Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 79.

¹⁰ *Értesítő* az 1931/1932. tanévre. 69.

¹¹ Pap Mózes i.m. 31-32.

¹² *Értesítő* az 1907/1908. tanévre. Gálfalvi Samu: *A jellemképzés fontossága magyar középiskoláinkban.* 108.

¹³ *Értesítő* az 1899/1900. tanévre.

¹⁴ *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 13.

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Értesítő* az 1912/1913. tanévre. Pap Mózes: *Apróságok a múlt és jelen középiskolájából.* 30.

¹⁷ *Értesítő* az 1913/1914. tanévre. Pap Mózes: *Hangok a középiskola reformjához.* 26-28.

- ¹⁸ Sándor János: *A székelykeresztúri Unitárius Gimnázium történelme*. Székelykeresztúr, 1896. 40.
- ¹⁹ Nagy János: *Jakab József életrajza*. KerMagv, VII.k. (1872) 211.
- ²⁰ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 13-14.
- ²¹ *Értesítő* az 1913/1914. tanévre. 12.
- ²² Pap Mózes: *Apróságok a múlt és jelen iskolájából*. *Értesítő* az 1912/1913. tanévre. 16.
- ²³ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 4.
- ²⁴ *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 5-14.
- ²⁵ Pap Mózes: *Tanári beiktató beszéd*. *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 19.
- ²⁶ Gálfalvi Samu: *Évzárói beszéd*. *Értesítő* az 1928/1929. tanévre. 46-47.
- ²⁷ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 14.
- ²⁸ *Értesítő* az 1928/1929. tanévre. 48.
- ²⁹ Pap Mózes: *Az olimpiai játékok története*. *Értesítő* az 1894/1895. tanévre. 3-4.
- ³⁰ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 13-14
- ³¹ *Értesítő* az 1909/1910. tanévre. 36-37.
- ³² Marosi Gergely: *Beszéd a gimnázium építésének folytatásáért összehívott értekezleten*. Kolozsvári Közlöny, 1868. január 9-11 szám.
- ³³ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 4-7.
- ³⁴ Fekete János: *A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium 200 éves története*. Kolozsvár, 1993. 70.
- ³⁵ *Értesítő* az 1917/1918. tanévre. 75-76.
- ³⁶ *Értesítő* az 1904/1905. tanévre. 3-4.
- ³⁷ *Értesítő* az 1910/1911. tanévre. 4-8.
- ³⁸ *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 5-14.
- ³⁹ *Értesítő* az 1897/1898. tanévre. 9.
- ⁴⁰ *Értesítő* az 1932/1933. tanévre. 40-41.
- ⁴¹ *Értesítő* az 1933/1934. tanévre. 33-36.
- ⁴² *Értesítő* az 1908/1909. tanévre. 91-93.
- ⁴³ Gálfalvi Sándor: *Tehetségmentés a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumban. A székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnázium Emlékkönyve*. Székelykeresztúr, 1993. 32-33.
- ⁴⁴ Sándor János emlékalbum, 1902. Kézirat.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ *Értesítő* az 1939/1940. tanévre. 33-34.
- ⁴⁷ Dr.Kovács Lajos: *Az Orbán Balázs volt unitárius főgimnázium 200 éves évfordulójára*, Emlékkönyv, 1993. 46-47.
- ⁴⁸ Benedekfi Ferenc: *Élet iskolánk bentlakásában*. Emlékkönyv a 200 éves évfordulóra, Székelykeresztúr, 1993. 40.
- ⁴⁹ Dr.Molnár István: *Útnak indító, úton megtartó iskolám*. Emlékkönyv, 1993. 54.
- ⁵⁰ *Emlékkönyv*, 1993. 58.
- ⁵¹ Péter Lajos: *Véndiák Album Székelykeresztúr*, 1926. 41.
- ⁵² Fekete János: I.m. 64.

Hála József

ÓÉVBÚCSÚZTATÓ ÉS ÚJÉVKÖSZÖNTŐ NÉPSZOKÁSOK A NAGY-HOMORÓD MENTI FALVAKBAN

Szilveszter és újév napján, valamint a két napot összekötő éjszakán még a közelmúltban is többféle szokás élt a magyar nép hagyományaiban, és néhány helyen él még ma is. E napokhoz kapcsolódott például a téltemetés, a télkiverés, a gulyafordítás és a szűzgulyahajtás szokása, néhol e napokon volt szokásban a kántálás, sok helyen pedig a különféle, a gonosz hatalmak elűzését, az óév kiűzését szolgáló zajkeltő szokások (kolompolás, csöngetés, ostorpattogatás) éltek. Szilveszter és újév napjához sok mágikus és elhárító praktika, szerelmi, halál- és időjósító szokás, szerencse- és bőségvarázsló eljárás is kapcsolódott. Néhol a maskarázás, a dramatikus játék is előfordult. Újév reggelén sok helyen jártak szerencsét kívánni és köszöntőket mondani.

Az óév búcsúztató és újévköszöntő népszokások külön csoportját képezik azok, amelyek a két nap közötti éjszakán, éjfél körül zajlanak a falu templománál. Ahol ez a szokás élt, mindenütt hasonlóképpen folyt le, de eltérések és különbségek is voltak. Éjfél előtt a harangok hívó szava szólította a falu népet a templomhoz. A toronyban vagy a torony alatt férfiak énekeltek,¹ majd versekkel búcsúztatták az óévet és köszöntötték az újat. A verseket a kántor vagy legények mondták. Volt, ahol a pap mondott beszédet a toronyból és/vagy imádkozott. Egyes helyeken csak a toronyban lévők énekeltek, másutt a templom előtt álló nép is. Az óév búcsúztatása és az újév köszöntése különféle fény- és hangjelenségekkel járt együtt. Például a templomtornyot kivilágították, a toronyból csillagszórókat dobáltak, az egybegyűltek lámpákat tartottak a kezükben, illetve harangoztak, különféle eszközökkel kongattak, kolompoltak, durrogattak és lövöldöztek. Végezetül a jelenlevők "Boldog új évet!" kívántak egymásnak.

Szendrey Zsigmond *A magyarság néprajzában* a "jelképes elválasztó szokás"-ok között említette az óév kiharangozását és az újévnek énekkel való üdvözlését.² Később (az egyik, Szendrey Ákossal közösen írt cikkében) kifejtette, hogy e szokás protestáns vallású falvakban volt jellemző, "...amely Erdélyből húzódtott fel Besztercenaszód, Szilágy és Szatmár megyéken át Beregig."³ Az elsősorban az erdélyi protestáns magyarság körében gyakorolt, énekkel kísért "óévkiharangozás"-t szász lutheránus vallási szokás átvételének tartja,⁴ amelyről Bálint Sándor megjegyzi, hogy "e hagyományok archaikus gonoszűző célzata kétségtelen."⁵

A Hargitában eredő és délnyugatnak tartó Nagy-Homoród menti falvakban unitárius vallású székelyek élnek.⁶ E hagyományörző népcsoportunk körében számos népszokás maradt fenn a legutóbbi időkig, és több ma is él. Ezek közé tartoznak azok az óév búcsúztató és újévköszöntő szokások is, amelyeket nemrégiben módunkban volt megfigyelni, illetve az erről a vidékről származó, Budapesten élő személyektől idevágó adatokat gyűjteni.⁷

A Nagy-Homoród menti óév búcsúztató és újévköszöntő szokásról a legrégebbi adatokat, Orbán Balázs jóvoltából, Kénosból ismerjük. Nagy művében megemlítette a regölést,⁸ majd a következőket írta: